

УДК 341.44

DOI: 10.31733/2078-3566-2024-5-24

Аліна ГАРКУША[©]

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

СПІВВІДНОШЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕДУР «IN ABSENTIA» ТА ЕКСТРАДИЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Висвітлено проблематику застосування норм національного та міжнародного законодавства під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України – військових, воєнних та політичних. Досліджено застосування таких спеціальних процедур, як екстрадиція та «in absentia», щодо військовослужбовців збройних сил рф. Наголошено на проблематиці практичного застосування цих процедур в умовах воєнного стану стосовно вказаної категорії осіб.

Наголошено на необхідності удосконалення положень кримінального процесуального законодавства України та можливості перегляду міжнародного права в сучасних умовах воєнного стану щодо застосування процедури спеціального досудового розслідування «in absentia» та екстрадиції. Запропоновано розглянути «in absentia» як альтернативу екстрадиції у кримінальних провадженнях стосовно військовослужбовців збройних сил рф та громадян України, які перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Ключові слова: Органи досудового розслідування, захисник, підозрюваний, розшук, міжнародне співробітництво, спеціальне досудове та судове провадження, Європейський суд з прав людини, екстрадиція, «in absentia», військові, політичні та воєнні злочини.

Постановка проблеми. У 2024 р. минає вже третя річниця від початку повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію нашої незалежної держави – України. Загалом окупація російською федерацією Донецької та Луганської областей протягом уже 10 років свідчить про те, що ця країна-агресор грубо порушує статут ООН, норми і принципи міжнародного права, низку двосторонніх і багатосторонніх договорів. З самого початку вторгнення рф на територію України 13 квітня 2014 р. РНБО прийнято рішення про початок широкомасштабної антитерористичної операції із залученням Збройних Сил України [3]. 14 квітня 2014 р. виконувачем обов'язки Президента України О. Турчиновим підписано Указ про проведення антитерористичної операції (далі – АТО), а наступного дня – Указ «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України», що позначив офіційний початок Антитерористичної операції. 18 березня 2014 р. в результаті злочинних дій рф здійснено анексію півострову АРК Крим. Чотири роки тривала запекла боротьба з російським тероризмом щодо громадян та кордонів України. Влітку 2017 р. розпочалися обговорення щодо ймовірної зміни формату операції. 13 червня 2017 р. секретар РНБО О. Турчинов зробив заяву щодо завершення антитерористичної операції та переходу до нового формату захисту, на законодавчому рівні визначивши засади державної політики щодо звільнення окупованих територій. На жаль, усі заходи, вжиті з боку керівництва нашої держави, не вирішили терористичних нападів із боку рф, та 24.02.2022 країна-агресор здійснила повномасштабне вторгнення, що супроводжується здійсненням великої кількості злочинів, пов'язаних із порушенням кордонів України, здійсненням насильницьких дій проти громадян України та знищення їхньої власності. 05.02.2024 відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України [2], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [8] Указом Президента України № 49/2024 продовжено дію воєнного стану в Україні на наступні 90 днів [15]. Тож перед правоохоронними органами постала низка проблемних питань, пов'язаних із притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності.

© А. Гаркуша, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3299-8405>

alinagarkusha@i.ua

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Дослідження проблематики застосування міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні та спеціального кримінального провадження «in absentia» висвітлено у працях В. Жидкова, О. Жила, В. Зуєва, І. Сливича, А. Шевчишина, Ю. Аленіна, О. Виноградової, Т. Гавриш, М. Пашковського, В. Сердюк, Ю. Стринатко, О. Толочки.

Мета статті полягає у дослідженні правового регулювання діяльності органів досудового розслідування, суду, процесуального порядку застосування процедури екстрадиції та спеціального досудового розслідування «in absentia» в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до питань притягнення військових злочинців рф до кримінальної відповідальності, слід розглянути низку визначень політичних, воєнних, військових злочинів, проблематику оголошення таких осіб у міжнародний розшук, проведення процедури екстрадиції та практики застосування «in absentia».

Отже, слід розуміти відмінність військових злочинів від воєнних. Загалом ключовою відмінністю є те, що: воєнні злочини – це порушення норм міжнародних законів та звичаїв ведення війни, а військові злочини – порушення порядку проходження військової служби безвідносно наявності чи відсутності війни.

Згідно з інтернет-медіаресурсом Офісу Генерального прокурора під воєнними злочинами розуміються грубі порушення норм Женевських конвенцій 1949 р. та інші грубі (серйозні) порушення законів і звичаїв війни, визначені у ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут). Вони є одним із видів міжнародних злочинів (злочинів за загальним міжнародним правом), до яких також належать злочин геноциду, злочини проти людяності та злочин агресії [4].

Системний аналіз воєнних злочинів дає можливість поділити їх на два види:

а) грубі порушення Женевської конвенції 1949 р. [6], а саме навмисні вбивства, катування, спричинення страждань, депортація населення, взяття заручників тощо;

б) інші серйозні (грубі) порушення законів і звичаїв війни (навмисні напади на цивільне населення та об'єкти, персонал і транспорт гуманітарної допомоги, вбивство і поранення воюючих осіб, що склали зброю, неналежне використання прапора ворога, умисні напади на релігійні, культурні, історичні об'єкти, шпиталі, заява про те, що пощади не буде, пограбування міст тощо) (ст. 8 Римського статуту) [18].

20 січня 2000 р. Україна підписала Римський статут, але до 21.08.2024 не ратифікувала його [8]. Факт нератифікації Україною Римського статуту був одним з негативних чинників, що впливав на можливість притягнення до кримінальної відповідальності воєнних злочинців, в тому числі і керівництво рф. Із прийняттям закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 21.08.2024 Україна переглянула своє бачення щодо притягнення військових злочинців рф до кримінальної відповідальності та здійснила головний крок до вирішення цієї проблематики [16].

Згідно з вимогами Римського статуту військові, виконуючи наказ, вчиняють воєнний злочин і несуть відповідальність у разі очевидної злочинності такого наказу. Факт виконання ними наказу при цьому не може бути виправданням вчинення ними воєнного злочину. За ст. 33 Римського статуту передбачено такі факти виконання наказів: особа була юридична зобов'язана виконувати наказ, вона не знала, що наказ був незаконним, наказ не був явно незаконним. При цьому накази про вчинення геноциду або злочинів проти людяності є автоматично явно незаконними [16].

Відповідно до XIX розділу КК України військові злочини – це злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів. У свою чергу, ст. 401 КК України передбачає таке поняття, як військові злочини проти встановленого порядку несення військової служби – злочини проти встановленого законодавством України порядку несення або проходження військової служби. Крім того, згідно з вимогами КК України до військових злочинів віднесено і такі злочини, як – мародерство (ст. 432 КК України), насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України) [9].

Отже, підсумовуючи, констатуємо, що воєнні злочини стосуються порушення загальних міжнародно-правових приписів щодо правил та законів ведення бойових дій, а поняття військового злочину має суто внутрішньодержавний характер і виключно локальний формат, що виявляється у визначенні кримінальних правопорушень проти встановленого законодавством України порядку несення або проходження військової

служби, вчинених військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів. Воєнні злочини охоплюють масштабні події, а не окремі одиничні випадки, і можуть бути інкриміновані, зокрема, і вищому воєнному та політичному керівництву країн-агресорів. Тобто наслідком вчинення воєнного злочину є загроза миру та безпеці в міжнародному та світовому масштабі.

В українському законодавстві відсутнє чітке визначення політичних злочинів, але розділом I Особливої частини КК України («Злочини проти основ національної безпеки України») передбачено перелік злочинів політичного характеру, таких як дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України), посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України), фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України), державна зрада (ст. 111 КК України), колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України), пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України), посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України), диверсія (ст. 113 КК України), шпигунство (ст. 114 КК України) [9]. Крім того, до політичних злочинів законодавцем віднесено і діяння, ознаки яких містяться у статтях Розділу XX КК України («Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»), а саме: злочини, передбачені ст. ст. 436–437, 439, 440, 442–445, 447 КК України [9].

Слід зазначити, що природа виникнення політичних злочинів різноманітна та залежить від способу здійснення злочинної діяльності, а саме розрізняють:

- насильницькі злочини (розв'язування та ведення агресивних війн, міжнародний тероризм та ін.);
- ненасильницькі злочини (політична корупція, електоральна злочинність).

В Україні політично вмотивованими залишаються і такі злочини, як незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст. 151 КК України), дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності (ст. 161 КК України), перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України) і деякі інші [9].

Отже, здійснивши системний аналіз норм КК України, доходимо висновку, що під політичними злочинами слід розуміти ті, що направлені проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Аналіз військових, воєнних, політичних злочинів був здійснений з огляду на те, що Європейською конвенцією про видачу правопорушників від 13.12.1957 передбачено окремі види злочинів, за якими така видача не здійснюється [5]. Зокрема, ст. 3 цієї конвенції передбачено, що видача не здійснюється, якщо правопорушення, у зв'язку з яким вона запитується, розглядається запитуваною стороною як політичне правопорушення або правопорушення, пов'язане з політичним правопорушенням. Крім того, видача за правопорушення, які передбачені військовим правом і які не є правопорушеннями за звичайним кримінальним правом, зі сфери застосування цієї конвенції вилучаються [5]. Тобто згідно з вимогами аналізованої конвенції злочини відповідної категорії (військові, політичні) не є екстрадиційними, та видача злочинців за такими злочинами взагалі неможлива. Але навіть якщо б зазначених вимог і не передбачалося Європейською конвенцією про видачу правопорушників, видача таких злочинців все одно була б неможливою, тому що основною вимогою для здійснення екстрадиції є те, що договірні сторони зобов'язуються видавати одна одній усіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої сторони за вчинення правопорушення або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку або постанови про утримання під вартою. Майже аналогічні вимоги передбачено і в Статуті Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, а саме ст. 3 статуту передбачає, що організації суворо заборонено здійснювати будь-яке втручання або діяльність політичного, військового, релігійного або расового характеру [19].

Таким чином, до сьогодні, навіть в умовах воєнного стану, наша держава не звернулася до представників Європи з пропозицією щодо можливості перегляду вимог міжнародного законодавства у сфері видачі осіб за скоєння злочинів, пов'язаних із політичними, військовими, расовими поглядами та права оголошення таких осіб в міжнародний розшук. Історичні події неодноразово демонстрували всьому світу приклади жаклих злочинів проти людяності, розв'язування та ведення агресивних війн, міжнародного тероризму тощо.

Поняття злочинів проти людяності з'явилося після Другої світової війни, а саме після розкриття жахливих злочинів, вчинених нацистами. Злочини проти людяності стали важливою складовою Нюрнберзького процесу, де вперше в історії було притягнуто винних осіб до відповідальності за масові порушення.

Головним міжнародним інструментом для розгляду злочинів проти людяності є Римський статут Міжнародного кримінального суду, що був прийнятий у 1998 р. та набрав чинності у 2002 р. [11]. Аналітичним порталом «Слово і Діло» проаналізовано кількість злочинів, скоєних військовими РФ у період повномасштабної війни. Так, станом на сьогодні слідчі Національної поліції України розпочали 111 368 кримінальних проваджень за фактами скоєння на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил РФ та їх посібниками [1]. З усіх злочинів 96 767 кваліфікуються за ст. 438 КК України (порушення законів та звичаїв війни), 9259 – за ст. 110 КК України (зазіхання на територіальну цілісність та недоторканність України), 3559 – за ст. 111-1 КК України (колабораційна діяльність), 244 – за ст. 111 КК України (державна зрада) та ін. За даними Офісу Генерального прокурора росія вбила в Україні щонайменше 520 дітей. Але насправді загиблих набагато більше, адже це лише офіційно задокументовані дані.

Глобальною проблемою розслідування злочинів цієї категорії є також встановлення особи злочинця за фото- та відеоматеріалами, отриманими під час проведення досудового розслідування. Як слушно зауважує С. Болвінов, у таких умовах постала нагальна потреба в розробленні унікальної за своєю суттю інформаційної системи, за допомогою якої органи та підрозділи поліції мали б змогу обробляти й завантажувати документи, фото-, відеоматеріали тощо, котрі свідчать про вчинення військовослужбовцями російської армії злочинів. Так і з'явилася ідея пілотного проєкту зі створення системи управління даними, обробки та аналізу для розслідування справ SORC, що сьогодні функціонує на базі СУ ГУНП в Харківській області, розробником якої є українська компанія ТОВ «СОПК» [2].

Основними функціями системи SORC є: 1) створення, наповнення та робота з базою доказів воєнних злочинів і матеріалами кримінальних проваджень; 2) пошук воєнних злочинців, взаємодія між різними підрозділами, обмін інформацією; 3) пошук зв'язків та контроль за діяльністю. Аналізуючи наявні в системі SORC списки російських військовослужбовців вже встановленого підрозділу, слідчі СУ ГУНП в Харківській області змогли ідентифікувати та отримати фотознімки інших військових. У ході досудового розслідування також були проведені впізнання зі свідками та потерпілими, які впізнали ще 5 військовослужбовців РФ, причетних до вчинення як цього, так і інших воєнних злочинів [2].

Однак незважаючи на поліпшення умов проведення досудового розслідування стосовно військових злочинців РФ, наразі залишається проблемою притягнення винних до кримінальної відповідальності. Як слушно зазначають В. Федченко та Т. Бадалова, у довоєнні часи екстрадиція була найбільш затребуваною процесуальною формою міжнародного співробітництва, але з 23.12.2022, коли набув чинності Закон України «Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року» від 01.12.2022, співлоти адвокатів України все більше наполягають на застосуванні процедури спеціального досудового розслідування «in absentia» щодо військових злочинців РФ [20]. В. Федченко та Т. Бадалова погоджуються з думкою адвоката А. Шуліки стосовно того, що «in absentia» є спеціальною процедурою кримінального провадження (досудового розслідування та судового розгляду) за відсутності підозрюваного або обвинуваченого в Україні. Але вказані автори лише частково згодні з думкою А. Шуліки, що процедура «in absentia» є єдиним правовим механізмом вирішення проблеми притягнення військових злочинців РФ до кримінальної відповідальності за здійснення злочинів (проти основ національної безпеки України, проти громадської безпеки, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку) [20].

На нашу думку, дійсно, процедура «in absentia» наразі, в умовах дії воєнного стану, є більш ефективною, аніж процедура видачі особи (екстрадиція), про що свідчить і судова практика зокрема.

Слід виокремити особливості застосування спеціальної процедури «in absentia»:

1. Спецрозслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді (ст. 297-2 КПК України) за умови наявності достатніх доказів для підозри особи, щодо якої подано

клопотання у вчиненні злочину;

2. Згідно з ч. 2 ст. 297-1 КПК України спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, передбачених лише конкретними статтями КК України, а саме ст. ст. 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114, 114-1, 114-2, 115, 116, 118, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 127, ч. 2 і 3 ст. 146, ст. ст. 146-1, 147, ч. 2–5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), ст. ст. 209, 255–258-6, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 408, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 442-1, 443, 444, 445, 446, 447 КК України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук [10];

3. «In absentia» здійснюється стосовно підозрюваного (обвинуваченого), який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук (виняток становлять неповнолітні) (п. 4 ч. 2 ст. 297-2 КПК України).

При всіх перевагах процедури «in absentia» слід зважити на наявні прогалини в законодавстві України, а саме:

1. Однією з підстав проведення спецрозслідування за відсутності підозрюваного є оголошення особи у міжнародний розшук. Однак законодавцем дотепер не визначено саме поняття міжнародного розшуку. Згідно з вимогами ст. 281 КПК України («Розшук підозрюваного»), якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, слідчий, прокурор оголошує розшук такого підозрюваного. При цьому законодавець використовує термін «розшук», не поділяючи його на державний чи міжнародний, що також суперечить вимогам Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, затвердженої наказом МВС України, Офісу Генерального прокурора, НАБУ, СБУ, ДБР, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 613/380/93/228/414/510/2801/5 від 17 серпня 2020 р. [7]. До 2021 р. для прийняття рішення про початок спеціального досудового розслідування правоохоронним органам потрібно було оголосити підозрюваного в міжнародний розшук. У більшості випадків мова йшла про кримінальні провадження, пов'язані з подіями на Майдані, анексією Криму та воєнним конфліктом на сході, коли потенційні підозрювані переховувалися на непідконтрольних Україні територіях. Проте Інтерпол дуже часто відмовляв Україні в оголошенні в міжнародний розшук окремих осіб та не виставляв щодо них так звану червону картку, оскільки керувався ст. 3 свого статуту та вважав, що їх міжнародний розшук має ознаки політичного переслідування. Тобто фактично міжнародний розшук не здійснювався. Суди в таких випадках обґрунтовано відмовляли прокурорам у задоволенні клопотань про спецрозслідування, мотивуючи це тим, що суду не доведено факту перебування особи в міжнародному розшуку та факту виставленої стосовно неї «червоної картки» (ознака того, що міжнародний розшук дійсно проводиться). 27.04.2021 Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування» було внесено зміни до п. 4 ч. 2 ст. 297-2 КПК України, якими передбачено конструкцію «та/або», що розв'язала руки правоохоронним органам та суттєво ускладнила роботу захисникам, адже міжнародний розшук як підстава для спеціального досудового розслідування відійшов на другий план [13]. Також слід звернути увагу на те, що згідно з ч. 1 розділу IV («Порядок запитування публікації оповіщень Генеральним секретаріатом Інтерполу») наведеної вище інструкції передбачено публікацію Генеральним секретаріатом Інтерполу Червоного оповіщення лише за умови його погодження із центральним органом України щодо видачі особи (екстрадиції) і повідомлення ним про намір надіслати запит про видачу (екстрадицію) особи, яка розшукується, у разі її арешту, затримання чи встановлення місцезнаходження на території іноземної держави. Таким чином, в інструкції взагалі не передбачено як підставу

прийняття рішення про початок процедури «in absentia» публікацію Інтерполом Червоного оповіщення, що також дає змогу захиснику оскаржувати рішення суду про початок спеціального досудового розслідування, адже, хоча і оголошення особи в міжнародний розшук відійшло на другий план, все ж таки сама підстава оголошення такої особи законодавцем не виключена. Результати аналізу судово-слідчої практики, що містяться в Державному реєстрі судових рішень, свідчать, що наразі умова оголошення підозрюваного в міжнародний розшук розглядається судом формально за наявності лише постанови про оголошення особи в міжнародний розшук;

2. У більшості випадків повідомлення про підозру правоохоронці направляють за місцем реєстрації особи, завідомо знаючи, що там цю підозру не отримають. Лист повертається назад неврученим, але незважаючи на це, чомусь вважається, що повідомлення про підозру є врученим. У наведеному випадку взагалі виникають сумніви щодо набуття особою статусу підозрюваного, тому що:

- ч. 1 ст. 42 КПК України передбачено, що підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення її місцезнаходження, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим кодексом для вручення повідомлень;

- ч. 1 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим кодексом для вручення повідомлень;

- ч. 3 ст. 11 КПК України повідомлення про підозру у кримінальному провадженні здійснюється у випадках, передбачених цим кодексом, та у порядку, передбаченому главою 11 цього кодексу, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи;

- глава 11 КПК України регламентує порядок виклику особи до слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, в тому числі шляхом вручення повістки. Тобто з огляду на ч. 3 ст. 111 КПК України повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється за аналогією зі врученням повістки;

- відповідно до ч. 1 ст. 135 КПК України особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою;

- згідно з ч. 1 ст. 136 КПК України належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом [10].

01.11.2024 на сайті про кримінальну юстицію «JUSTTALK» опубліковано дослідження щодо практики застосування процедури «in absentia», проблемних питань, пов'язаних із процесом застосування «in absentia» та сприйняттям цього напрямку у суспільстві [12]. У наведеному дослідженні головною проблематикою застосування «in absentia» визнано процес оголошення підозри в сучасних воєнних умовах та підкреслено, що процес оголошення про підозру військовим злочинцям рф взагалі став неможливим у зв'язку з розірванням дипломатичних відносин з країною-агресором рф (згідно з законом України від 01.12.2022 «Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року»). Додатково наголошено на тому, що наразі повідомлення особи здійснюється шляхом його розміщення на офіційних сайтах відповідних державних органів, що лише накладає додаткові ризики на потерпілих осіб, оскільки їхні персональні дані в такому разі підлягають опублікуванню. Органи правопорядку також інформують підозрюваних осіб шляхом надіслання повідомлень у месенджери за їхніми номерами телефонів або номерами телефонів їхніх родичів, на персональні сторінки в соціальних мережах тощо. Проте в деяких випадках отримання таких повідомлень і підтвердження належності мобільних номерів не відображається у належний спосіб у матеріалах кримінального провадження, що може мати вплив на допустимість таких доказів.

Погоджуємося з наведеною, оскільки у довоєнні часи наша країна, незважаючи на триваючий уже тоді воєнний конфлікт, продовжувала свою співпрацю в межах міжнародного співробітництва, постійно користувалася договірними відносинами, а саме Конвенцією про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, шляхом направлення міжнародних запитів про міжнародну правову допомогу виконувала будь-які процесуальні дії на території РФ, в тому числі і вручення підозрюваному повідомлення про підозру. Незважаючи на той факт, що 23.02.2022 країна-агресор РФ вийшла з участі майже з 22 міжнародних угод, військові злочинці РФ все ще підпадають під міжнародний правовий захист, передбачений положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., ратифікованого нашою державою у 1973 р. [12], а саме під вимоги ч. 3 ст. 14 вказаного пакту щодо наявного права при розгляді будь-яких пред'явлених їм кримінальних обвинувачень як мінімум на встановлені гарантії.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що процедура «in absentia» може стати альтернативою процедури екстрадиції у воєнні часи, але лише за умови усунення наведених прогалин в законодавстві України та перегляду на міжнародному рівні питання щодо подій, пов'язаних із воєнними конфліктами. Процедура «in absentia» в сучасному баченні є найсуперечливішим інститутом сучасного українського кримінального процесу; на практиці у провадженнях «in absentia» найбільше порушуються права підозрюваного, обвинуваченого, гарантовані йому Конституцією України. Як свідчить практика Європейського суду з прав людини, процедура «in absentia», передбачена в таких країнах ЄС, як Болгарія, Данія, Естонія, Італія, Чехія, Німеччина, Швейцарія, здійснюється без порушення законодавства цих держав [22]. Доречно врахувати дослідження вітчизняних науковців та внести відповідні зміни до законодавства України, запровадити структурні зміни в системі правоохоронних органів стосовно розслідування міжнародних злочинів, що дозволять посилити національну систему міжнародним досвідом та відповідними інструментами. Щодо застосування процесу оголошення міжнародного розшуку та подальшого процесу екстрадиції осіб, які скоюють військові, воєнні та політичні злочини, слід зазначити, що виникає необхідність укладати з окремими іноземними державами додаткові угоди про можливість здійснення міжнародного розшуку та застосування процедури екстрадиції щодо таких осіб.

Стосовно здійснення спеціального досудового розслідування «in absentia» існує необхідність розробити правовий механізм, яким слід зобов'язати держави (сторони обвинувачення, суди) гарантувати підозрюваному вжиття всіх можливих і розумних заходів, спрямованих на ефективне повідомлення таких осіб про здійснення щодо них кримінального переслідування та застосування процесу «in absentia». Вказане усуне зайве підґрунтя щодо можливості оскарження стороною захисту заочного вироку суду з підстав відсутності детального поінформовання зрозумілою мовою про характер і причини висунутого обвинувачення, зокрема зважаючи на досвід країн ЄС та практику Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел

1. Названа кількість воєнних злочинів росії в Україні від початку вторгнення. *Слово і Діло*. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/12/novyna/suspilstvo/nazvana-kilkist-voyennyyh-zlochyniv-rosiyi-ukrayini-pochatku-vtorhnnennya>.
2. Болвінов С. П. Практичні аспекти застосування інформаційних систем під час розслідування воєнних злочинів (на прикладі системи SORC). *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 32 (2). 2024. С. 531–543.
3. *Українська правда*. URL : <https://www.pravda.com.ua/news>.
4. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua>.
5. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957. Ратифіковано із заявами і застереженнями Законом України від 16.01.1998. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text.
6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
7. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол : наказ МВС України, Офісу Генерального прокурора, НАБУ, СБУ, ДБР, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 17 серпня 2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text>.
8. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

11. Мануїлова К. В. Рудецька П. А. Злочини проти людяності в контексті міжнародного права: крізь призму механізмів захисту прав людини. *Академічні візії*. 2023. Вип. 18. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/793/712>.

12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

13. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування : Закон України від 27.04.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20#Text>.

14. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

15. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 05.02.2024 № 49/2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/49/2024#Text>.

16. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#n2>.

17. Провадження in absentia. недоліки, сприйняття суспільством та очікування потерпілих. *JUSTTALK*. URL : <https://justtalk.com.ua/post/provazhennya-in-absentia-nedoliki-spriynyattya-suspilstvom-ta-ochikuvannya-poterpilih>.

18. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. Ратифіковано із заявами Законом України від 21.08.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

19. Статут Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол від 13.06.1956. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text.

20. Федченко В. М., Бадалова Т. Г. Екстрадиція в умовах воєнного стану та право на «in absentia». *Юридичний вісник «Одеська юридична академія»*. 2024. № 3. С. 327–332.

21. Федченко В. М., Бадалова Т. Г. Порядок направлення запитів про надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні в рамках екстрадиції : методичні рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 92 с.

22. Tishchenkova S., Harkusha A., Cherniak N. Counter-terrorism strategies at the interstate level: economic, legal and sociocultural dimensions. *Economic Annals-XXI*. 2018. Vol. 173. Issue 9–10. P. 4–9. URL : <https://doi.org/10.21003/ea.V173-01>.

23. Гаркуша А. Г., Петриченко Є. І. Регламентация повноважень щодо здійснення дізнання у кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 265–271.

Надійшла до редакції 27.11.2024

Прийнято до опублікування 06.12.2024

References

1. Nazvana kilnist voienykh zlochiniv rosiy v Ukraini vid pochatku vtorhnennia [The number of war crimes committed by Russia in Ukraine since the beginning of the invasion has been named]. *Slovo i Dilo*. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/12/novyna/suspilstvo/nazvana-kilnist-voyennykh-zlochiniv-rosiyi-ukrayini-pochatku-vtorhnennia>. [in Ukr.].

2. Bolvinov, S. P. (2024) Praktychni aspekty zastosuvannia informatsiinykh system pid chas rozsliduvannia voienykh zlochiniv (na prykladi systemy SORC) [Practical aspects of the use of information systems during the investigation of war crimes (on the example of the SORC system)]. *Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. № 32 (2), pp. 531–543. [in Ukr.].

3. *Ukrainska pravda*. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/>. [in Ukr.].

4. *Ofis Heneralnoho prokurora*. URL : <https://gp.gov.ua/>. [in Ukr.].

5. Ievropeiska konventsia pro vydachu pravoporushnykiv [European Convention on Extradition of Offenders] vid 13.12.1957. Ratyfikovano iz zaiavamy i zasterezhenniamy Zakonom Ukrainy vid 16.01.1998. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text. [in Ukr.].

6. Zhenevska konventsia pro povodzhennia z viiskovopolonenymy [Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War] vid 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text. [in Ukr.].

7. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vykorystannia pravookhoronnykh orhanamy Ukrainy informatsiinoi systemy Mizhnarodnoi orhanizatsii kryminalnoi politzii – Interpol [On approval of the Instructions on the procedure for using the information system of the International Criminal Police Organization – Interpol by law enforcement agencies of Ukraine] : nakaz MVS Ukrainy, Ofisu Heneralnoho prokurora, NABU, SBU, DBR, Ministerstva finansiv Ukrainy, Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 17 serpnia 2020 r. № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text>. [in Ukr.].

8. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-yp>. [in Ukr.].

9. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001.

URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. [in Ukr.].

10. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. [in Ukr.].

11. Manuilova, K. V. Rudetska, P. A. (2023) Zlochynty proty liudianosti v konteksti mizhnarodnogo prava: kriz pryzmu mekhanizmv zakhystu prav liudyny [Crimes against humanity in the context of international law: through the prism of human rights protection mechanisms]. *Akademichni vizii*. Vyp. 18. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/793/712>. [in Ukr.].

12. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights] vid 16 hrudnia 1966 r. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text. [in Ukr.].

13. Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia okremykh polozhen u zviazku iz zdiisnenniam spetsialnogo dosudovoho rozsliduvannia [On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the improvement of certain provisions in connection with the implementation of a special pre-trial investigation] : Zakon Ukrainy vid 27.04.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20#Text>. [in Ukr.].

14. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law] : Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. [in Ukr.].

15. Pro prodovzhennia stroku dii voiennoho stanu v Ukraini [On the extension of martial law in Ukraine] : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 05.02.2024 № 49/2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/49/2024#Text>. [in Ukr.].

16. Pro ratyfikatsiiu Rym'skoho statutu Mizhnarodnogo kryminalnogo sudu ta popravok do noho [On the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and its amendments] : Zakon Ukrainy vid 21.08.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#n2>. [in Ukr.].

17. Provdzhennia in absentia. nedoliki, spryiniattia suspilstvom ta ochikuvannia poterpilykh [Proceedings in absentia: disadvantages, public perception and victims' expectations]. *JUSTTALK*. URL : <https://justtalk.com.ua/post/provdzhennia-in-absentia-nedoliki-sprinyattya-suspilstvom-ta-ochikuvannia-poterpilykh>. [in Ukr.].

18. Rym'skyi statut Mizhnarodnogo kryminalnogo sudu [Rome Statute of the International Criminal Court] vid 17.07.1998. Ratyfikovano iz zaiavamy Zakonom Ukrainy vid 21.08.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. [in Ukr.].

19. Statut Mizhnarodnoi orhanizatsii kryminalnoi politsii – Interpol [Statute of the International Criminal Police Organization – Interpol] vid 13.06.1956. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text. [in Ukr.].

20. Fedchenko, V. M., Badalova, T. H. (2024) Ekstradytsiia v umovakh voiennoho stanu ta pravo na «in absentia» [Extradition under martial law and the right to «in absentia»]. *Yurydychnyi visnyk «Odeska yurydychna akademiia»*. № 3, pp. 327–332. [in Ukr.].

21. Fedchenko, V. M., Badalova, T. H. (2024) Poriadok napravlennia zapytiv pro nadannia mizhnarodnoi pravovoi dopomohy u kryminalnomu provdzhenni v ramkakh ekstradytsii [The procedure for sending requests for international legal assistance in criminal proceedings within the framework of extradition] : metodychni rekomendatsii. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 92 p. [in Ukr.].

22. Tishchenkova, S., Harkusha, A., Cherniak, N. (2018) Counter-terrorism strategies at the interstate level: economic, legal and sociocultural dimensions. *Economic Annals-XXI*. Vol. 173. Issue 9–10, pp. 4–9. URL : <https://doi.org/10.21003/ea.V173-01>.

23. Harkusha, A. H., Petrychenko, Ye. I. (2021) Rehlementatsiia povnovazhen shchodo zdiisnennia diznannia u kryminalnomu protsesi [Regulation of the powers of investigation in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1, pp. 265–271. [in Ukr.].

ABSTRACT

Alina Harkusha. The relationship between special procedures «in absentia» and extradition in criminal proceedings under martial law. The article is devoted to highlighting the issues of application of Ukrainian and international legislation during the pre-trial investigation of the category of crimes against the foundations of national security of Ukraine, military, military and political criminal offenses. Problems of applying the extradition procedure in relation to servicemen of the armed forces of the Russian Federation and the right to apply the special procedure «in absentia» in relation to them. It was emphasized that the issues related to the implementation of the extradition procedure and the special procedure «in absentia» in the conditions of martial law for the specified category of persons have not yet been resolved. The author proposed the improvement of the provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine, and the possibility of revising international law in modern conditions of martial law regarding the application of the procedure of special pre-trial investigation «in absentia», extradition. It is proposed to consider «in absentia» as an alternative to a separate type of international assistance – extradition in criminal proceedings opened against servicemen of the Russian Armed Forces and citizens of Ukraine who are in temporarily occupied territories.

Keywords: pre-trial investigation bodies, defense attorney, suspect, wanted person, international cooperation, special pre-trial and judicial proceedings, European Court of Human Rights, extradition, «in absentia», military, political and war crimes.